

VIỆC SỬ DỤNG THÀNH NGỮ, TỤC NGỮ TRONG NGÔN NGỮ BÁO CHÍ NGÀNH CÔNG AN

PHẠM THỊ THOAN

(ThS, Tạp chí Phòng cháy và Chữa cháy)

1. Dẫn nhập

Báo chí nói chung và báo chí ngành Công an nói riêng là một phương tiện truyền thông đại chúng có vai trò rất quan trọng trong đời sống xã hội. Để đáp ứng được yêu cầu truyền tải thông tin đến độc giả, những người làm báo không chỉ chú trọng đến việc cung cấp thông tin mà hơn hết cần phải chú ý đến việc biểu đạt thông tin thế nào để độc giả dễ dàng tiếp nhận. Một trong những phương tiện biểu đạt thông tin đó là ngôn ngữ mà thành ngữ, tục ngữ là những chất liệu văn hóa dân gian thường được vận dụng.

Thành ngữ, tục ngữ là những câu nói ngắn gọn, hàm súc, là tinh hoa của trí tuệ và ngôn ngữ của dân tộc ta mà nhiều thế hệ đã dày công cô đúc, sáng tạo và lưu truyền lại. Nó mang đậm tính dân tộc, đại chúng và có giá trị biểu cảm cao, đồng thời cũng rất dễ thuộc, dễ nhớ, dễ đi vào lòng người. Chất liệu này chứa đựng những “mã di truyền” văn hóa dân tộc, kết tinh sự thông tuệ và minh triết ngàn đời của cha ông ta nên được sử dụng với một tần suất lớn trên báo chí ngành Công an trong thời gian gần đây.

Khảo sát sơ bộ hệ thống báo chí của ngành Công an cho thấy, việc sử dụng thành ngữ, tục ngữ trên báo chí thể hiện rõ nhất ở các tờ báo như: *Văn nghệ Công an*, *An ninh thế giới cuối tháng*, *An ninh thế giới giữa tháng*, *An ninh thế giới*... Trong khuôn khổ bài viết này, chúng tôi đề cập đến việc sử dụng thành ngữ, tục ngữ trong các bài báo và các phương thức sử dụng thành ngữ, tục ngữ trong ngôn

ngữ báo chí ngành Công an khoảng mười năm qua.

2. Sử dụng thành ngữ, tục ngữ trong các bài báo

2.1. Trong tiêu đề của bài báo

Tiêu đề/tên của tác phẩm báo chí bao giờ cũng có một ý nghĩa quan trọng. Nhiều người tìm mua một tờ báo có thể chỉ vì một cái tên “ăn khách” của nó. Số phận của không ít tác phẩm báo chí tùy thuộc vào cách đặt tiêu đề (người trong nghề còn gọi là rút tít/cắt tít). Đặc biệt là trong giai đoạn bùng nổ thông tin như hiện nay, người ta thường chỉ nắm thông tin khái quát (lướt tin) qua tiêu đề của các bài báo và dĩ nhiên bài nào có tiêu đề gây sự chú ý thì người ta sẽ dừng lại, quan tâm sâu hơn tới nội dung của bài. Bằng việc vận dụng thành ngữ, tục ngữ, báo chí ngành Công an đã có không ít những tít hay, hấp dẫn, thể hiện được sự tài hoa của người làm báo.

Khảo sát những tác phẩm báo chí ngành Công an trong những năm đầu thế kỉ XXI, chúng tôi nhận thấy những tít được coi là hay hầu hết đều sử dụng những câu thành ngữ, tục ngữ... Chẳng hạn như:

Để nói về sự vị tha, bao dung trong tình cảm con người, tác giả bài báo dùng câu tục ngữ:

(1) “*Yêu nhau củ ấu cũng tròn*”

(An ninh thế giới cuối tháng, số 48)

Nói đến những sự việc tình huống bất ngờ không may mắn, người ta thường dùng hình ảnh:

(2) “*Tai bay vạ gió*”

(An ninh thế giới cuối tháng, số 51)

Thành ngữ “an cư lạc nghiệp” chỉ sự ổn định tạo đà phát triển trong cuộc sống. Nhưng khi nói về một sự phát triển không ổn định, tác giả sử dụng câu thành ngữ đó theo cách gián tiếp bằng cách thêm từ “không” để chỉ sự bất ổn trong vấn đề phản ánh:

(3) “*Không an cư không lạc nghiệp*”

(An ninh thế giới cuối tháng, số 52)

Nói về sự mập mờ, không rõ ràng, người ta thường dùng thành ngữ “khi mờ khi tỏ”. Để nói về một trật tự thế giới mới với những nét còn chưa rõ ràng, tác giả đã khéo léo vận dụng thành ngữ này:

(4) “*Trật tự thế giới mới: Những chấm phá khi mờ khi tỏ*”

(An ninh thế giới cuối tháng, số 54)

Chúng ta cũng bắt gặp rất nhiều kiểu sử dụng thành ngữ và tục ngữ như vậy trong các bài báo trên báo chí Công an như:

(5) “*Già néo đứt dây*”

(An ninh thế giới cuối tháng, số 55)

(6) “*Lộng già thành chân*”

(An ninh thế giới cuối tháng, số 55)

(7) “*Chuyện bé xé ra to*”

(An ninh thế giới cuối tháng, số 57)

(8) “*Giết người yêu vì không được “ăn cơm trước kẻng”*”

(An ninh Thủ đô, 14/07/2011)

(9) “*Tên trộm “chó cùng dứt giậu”*”

(An ninh Thủ đô, 20/07/2011)

(10) “*Gần đất xa trời*” vẫn chưa được vinh danh

(An ninh Thủ đô, 28/06/2011)

Đó là chưa kể trong nội dung các bài viết còn tiếp tục sử dụng các thành ngữ và tục ngữ khác.

2.2 *Sử dụng thành ngữ, tục ngữ trong các thành phần khác của bài báo*

Nhằm tăng tính biểu cảm ở nội dung, báo chí ngành Công an thường sử dụng thành ngữ, tục ngữ trong các thành phần khác của bài báo. Sapo là cái hồn của bài báo. Việc sử dụng thành ngữ, tục ngữ “hóa thân vào sapo”

làm cho sapo bùng lên sức sống nội sinh cần có. Thí dụ:

(11) “*Xem ra **hòn đất ném đi hòn chì ném lại**, nguy cơ xuất hiện thêm những đưng độ vũ trang không phải là điều không tương đối với thế giới*”.

(An ninh thế giới, 2/2006)

Sử dụng câu tục ngữ giản dị, ngắn gọn “hòn đất ném đi hòn chì ném lại” trong sapo, tác giả bài báo đã nhanh chóng thu tóm được toàn bộ bản chất của tình hình chính sự Trung Đông.

Mở đầu bài báo, báo chí ngành Công an cũng thường xuyên vận dụng thành ngữ, tục ngữ. Việc vận dụng những lời ăn tiếng nói hàng ngày của công chúng tạo cho bài báo có sức hấp dẫn riêng biệt. Nói về bi kịch của những cặp vợ chồng chênh lệch nhau về tuổi tác trong cuộc sống hôn nhân, bài báo đã khéo léo vận dụng câu tục ngữ để mở đầu bài viết:

(12) *Dân gian có câu: “Chồng già vợ trẻ là tiên, vợ già chồng trẻ là tiên ba đời”, song thực tế có phải “cặp đũa lệch” nào cũng hạnh phúc như tiên, có chăng chỉ là những dằn vặt vì những phức tạp không thể hoá giải vì khoảng cách khó bù đắp...*

(Bi kịch của những “đôi đũa lệch”, An ninh Thủ đô, 23/07/2011)

Viện dẫn những thành ngữ, tục ngữ khi diễn đạt một tác phẩm báo chí làm tăng giá trị biểu cảm, tạo sức hấp dẫn và sức hút đối với độc giả. Ta dễ bắt gặp trong nội dung các bài báo loại chất liệu dân gian này. Chẳng hạn:

Nói về sự hi sinh, nhẫn chịu trong tình yêu, bài báo đã sử dụng hình ảnh từ câu “*Yêu nhau tam tứ núi cũng trèo, ngũ lục sông cũng lội, thất bát đèo cũng qua*”:

(13) “*Bởi vậy nên mới có cảnh “tam tứ núi cũng trèo, ngũ lục sông cũng lội, thất bát đèo cũng qua*”.

(Tình yêu lặng lẽ và nhẫn chịu, An ninh thế giới cuối tháng, 2/2011)

Nói về thân phận của người con gái chịu những truân chuyên, lận đận trong cuộc đời, các bài báo thường dùng hình ảnh :

(14) “*Thân em như hạt mưa sa...*”

(*Ô cửa - bầu trời*, Văn nghệ Công an, 16/5/2011)

Có khi, trong một câu văn, một đoạn văn ở nội dung, bài báo dùng hàng loạt các thành ngữ, tục ngữ để diễn đạt ý của bài viết tạo ra những trường liên tưởng khác nhau :

(15) “*Tự dưng lạnh gáy khi chợt liên tưởng, đến một ngày nào đó, người ta lại đưa bộ môn thể thao “thọc gậy bánh xe”, “đâm bì thóc, chọc bì gạo”, “gấp lửa bỏ tay người”, “ném đá giấu tay”, và một số “bộ môn” tương tự nữa vào danh sách những môn thể thao thi đấu quốc tế, cũng do thay đổi quan niệm. Có thể lắm chứ!*”

(*Múa cột khát vọng giải thoát thân xác*, Cảnh sát toàn cầu, 12/5/2011).

Sử dụng thành ngữ, tục ngữ phù hợp với văn cảnh và hoàn cảnh trên một tác phẩm báo chí có khi làm cho lời phát biểu của một chính khách từ phương trời xa lạ trở nên gần gũi với công chúng:

(16) “*Theo tờ Le monde của Pháp, một trong những vị đại sứ của Pari tại Washington hay nói giỡn rằng: giữa Pháp và Mỹ có một nét tính cách chung là cả hai đều muốn thế giới yêu nhưng lắm khi lại cố đâm ăn xôi, đến mức quá mù ra mưa, chẳng vừa lòng ai cả*”.

(An ninh thế giới, số 52, tháng 11/2005)...

Vận dụng thành ngữ, tục ngữ khi kết thúc bài báo cũng làm cho bài viết cô đúc mà vẫn đạt được giá trị biểu cảm cao và khả năng truyền tải thông tin với sức khái quát lớn.

(17) *Từ xưa đến nay, “đồng tiền đi trước là đồng tiền khôn”, nhất là trong việc điều hành chính sách tiền tệ của một quốc gia. Tuy nhiên, Ngân hàng Nhà nước chỉ có thể đảm bảo rằng lãi suất kỳ vọng luôn thực dương và bám sát với tốc độ lạm phát.*

(*Đồng tiền đi trước...*, An ninh Thủ đô, 27/06/2011)

Nhờ những câu tục ngữ, thành ngữ, mỗi bài báo đã truyền tải được lượng thông tin lớn, có sức khái quát, có thêm sức hấp dẫn và trở nên rất gần gũi với người đọc. Thành ngữ, tục ngữ giúp cho ngôn ngữ báo chí trở nên sinh động và có khả năng diễn đạt tối ưu những thông tin mà người viết muốn gửi gắm với độc giả.

3. Các phương thức sử dụng thành ngữ, tục ngữ trong ngôn ngữ báo chí ngành Công an

3.1. Sử dụng thành ngữ, tục ngữ trực tiếp

Cách vận dụng thành ngữ, tục ngữ trực tiếp chủ yếu là những thành ngữ 4 hoặc 6 yếu tố. Những thành ngữ, tục ngữ này có sức khái quát cao và khó cải biên chúng trong những trường hợp sử dụng. Chẳng hạn, khi nói về vị trí đặc biệt của nhân vật, bài báo viết:

(18) *Chi gần như là tài xế “độc nhất vô nhị” khi có hai bằng đại học.*

(An ninh thế giới, 3/2002)

3.2. Sử dụng thành ngữ, tục ngữ gián tiếp

+ Hoán đổi vị trí các yếu tố trong thành ngữ, tục ngữ:

Với cách hoán đổi vị trí các yếu tố, số lượng các yếu tố trong thành ngữ và tục ngữ vẫn được giữ nguyên, chỉ có vị trí trong câu trúc bị sắp xếp lại.

(19) *Do ngày càng “của khó người khôn” nên Minh đã không tìm được công việc như chị muốn.*

(An ninh thế giới cuối tháng, 3/2002)

Bằng cách hoán đổi câu tục ngữ “*Người khôn của khó*” thành “*Của khó người khôn*”, bài báo đã nêu bật được sự khó khăn trong cuộc sống mưu sinh của nhân vật.

+ Cải biên yếu tố trong thành ngữ, tục ngữ:

Hầu hết các thành ngữ, tục ngữ cải biên thường mang yếu tố tiêu cực. Chẳng hạn:

(20) *Yếu không... ra gió*

(An ninh Thủ đô, 30/06/2011)

Bằng cách cải biên câu thành ngữ này, tác giả bài báo đã khái quát được thực trạng nền kinh tế nước ta trước sự khủng hoảng của nền kinh tế trên thế giới.

Thay yếu tố cũ bằng yếu tố mới: Các yếu tố mới do tác giả tự nghĩ ra nhằm diễn đạt ý của bài viết theo chiều hướng ngược lại với thành ngữ, tục ngữ gốc:

(21) *Bình mới, rượu quá đắt.*

(Pháp luật, 17/5/2002)

Nguyên gốc của nhan đề *Bình mới, rượu quá đắt* là *Bình cũ, rượu mới*. Với cách diễn đạt thay thế các yếu tố trong cấu trúc như vậy, bài viết nhằm lột tả một thực tế giả dối của xã hội kiểu *Treo đầu dê, bán thịt chó*.

(22) *Phép nước thua ...lệ trường.*

(An ninh thế giới, 12/9/2001)

Cũng bằng cách thay thế thành ngữ gốc *Phép vua thua lệ làng*, nhan đề bài viết *Phép nước thua ...lệ trường* đã khái quát được mặt trái của nền giáo dục nước nhà với những quy định được đề ra hết sức vô lí đang trở thành vấn đề nhức nhối của xã hội.

Tách các yếu tố ra khỏi cấu trúc: Các yếu tố hay các vế trở thành bộ phận riêng rẽ chỉ đóng vai trò phụ trợ trong câu văn. Chẳng hạn, khi nói về số phận chìm nổi của con người, tác giả bài báo viết:

(23) Sau một thời gian dài *lên voi*, hẳn không thể nghĩ là có lúc mình lại phải *xuống chó* như thế này.

(An ninh Thủ đô, 17/3/2000)

Lược bớt các yếu tố trong cấu trúc: Việc đưa một vế của tục ngữ vào câu văn không cản trở quá trình nhận thức của người đọc mà ngược lại còn giúp họ hiểu rõ hơn định hướng thông tin của người viết trong khi vẫn có những liên tưởng nhất định về câu tục ngữ nguyên gốc. Tuy nhiên, hiện tượng này thường xảy ra với tục ngữ vì mỗi vế của tục ngữ là một cấu trúc khá trọn vẹn về cú pháp và diễn đạt tương đối hoàn chỉnh một ý nghĩa nào đó. Còn với thành ngữ, nếu ta lược bớt một vế nào đó thì chính thể của nó có nguy

cơ sẽ bị phá vỡ cả về hình thức và nội dung dẫn đến giá trị thông tin và biểu cảm đều mất đi. Chẳng hạn:

(24) *Đồng tiền đi trước...*

(An ninh Thủ đô, 27/06/2011)

Bài báo khéo léo dùng cách lược bớt câu tục ngữ ở nhan đề để nói về thực trạng nền kinh tế nước ta. Lạm phát ở nước ta đã có những dấu hiệu giảm tốc. Có một số ý kiến cho rằng, Chính phủ nên bắt đầu nói lỏng tiền tệ để giảm lãi suất nhằm hỗ trợ các doanh nghiệp đang gặp khó khăn. “*Đồng tiền đi trước...*” chỉ là một vế của câu tục ngữ nhưng vẫn gợi cho người đọc hiểu được cấu trúc trọn vẹn của nó “*Đồng tiền đi trước là đồng tiền khôn*”.

(25) *Một miếng khi đói...*

(An ninh Thủ đô, 07/07/2011)

Bài báo dùng cách lược bớt các yếu tố trong cấu trúc của câu tục ngữ để đánh giá về các biện pháp thuế của Bộ Tài chính tháo gỡ khó khăn cho các doanh nghiệp, hỗ trợ thị trường chứng khoán cũng như hỗ trợ người làm công ăn lương trong bối cảnh kinh tế nhiều khó khăn như hiện nay. Chỉ bằng một vế câu “*Một miếng khi đói...*” nhưng vẫn gợi cho người đọc hiểu cả cấu trúc câu “*Một miếng khi đói bằng một gói khi no*”.

Như vậy, nhờ tính khái quát cao của thành ngữ, tục ngữ mà thông tin trong tác phẩm báo chí Công an thường được truyền tải đến độc giả nhanh và hiệu quả, ngắn gọn, giản dị, dễ nhớ. Vận dụng thành ngữ, tục ngữ làm cho thông tin trong ngôn ngữ báo chí Công an không chỉ đúng mà còn hay, giàu sức thuyết phục người đọc.

4. Thay cho lời kết

Bước đầu tìm hiểu việc sử dụng thành ngữ, tục ngữ trong ngôn ngữ báo chí của ngành Công an phát hành trong thời gian gần đây, chúng tôi thấy rằng, thành ngữ, tục ngữ được dùng khá nhiều, sử dụng linh động cả ở đầu đề lẫn trong các phần viết, được dùng cả trực tiếp hoặc gián tiếp trong các thành phần

của bài báo và đã trở thành một đặc điểm phổ biến trên báo chí ngành Công an.

Việc sử dụng thành ngữ, tục ngữ trong các bài báo của ngành Công an không chỉ làm tăng hình thức biểu đạt mà còn làm cho hàm lượng thông tin trở nên phong phú, sâu sắc, tinh tế qua lối diễn đạt ngắn gọn, linh hoạt của những người làm báo. Cách diễn đạt khi vận dụng thành ngữ, tục ngữ đã mang đến cho người đọc sự gần gũi trong ngôn từ, cảm xúc và năng lực thẩm mỹ, tạo sức hấp dẫn cho bài báo.

Tài liệu tham khảo

1. Hoàng Phê (Chủ biên), *Từ điển tiếng Việt*, Nxb KHXH, Trung tâm Từ điển học, H...1994.
2. E.P.Prôkhôpốp, *Cơ sở lí luận của báo chí*, Nxb Thông tấn, 2004.
3. Vũ Thúy Anh, Vũ Quang Hào, *Từ điển thành ngữ - tục ngữ Việt Nam*, Nxb Văn hóa Thông tin, H., 2000.
4. Vũ Quang Hào, *Về biến thể của thành ngữ, tục ngữ*, Tạp chí Văn hóa dân gian, H., 1992, số 1.
5. Nguyễn Thị Thanh Hương, *Khai thác chất liệu văn học dân gian trong việc đặt tên bài báo*, Tạp chí Nghề báo, TP Hồ Chí Minh, 2003, số 1.
6. Hà Minh Đức, *C. Mác, Ph. Ăngghen, V.I. Lênin với báo chí*, Nxb Chính trị Quốc gia, 2010.
7. Nguyễn Đức Dân, *Ngôn ngữ báo chí - những vấn đề cơ bản*. Nxb Giáo dục, 2007.
8. Vũ Quang Hào, *Ngôn ngữ báo chí*. Nxb Thông tấn, 2001.
9. Hoàng Anh, *Một số thủ pháp nhằm tăng cường tính biểu cảm trong ngôn ngữ báo chí*, Tạp chí Ngôn ngữ và Đời sống, số 7, 1998.
10. Trần Thị Trâm, *Vai trò của văn học đối với sự phát triển của báo chí ở Việt Nam*, Tạp chí Báo chí và Tuyên truyền, số 6/2005.

Ban Biên tập nhận bài 08-08-2011)

(**ĐẶC ĐIỂM CỦA LỚP TỪ...** tiếp theo trang 23)

Từ tập quán ăn uống, ứng xử với tự nhiên, xã hội, cho đến những trò chơi dân gian giàu tính nhân văn, những phong tục đáng trân trọng, gìn giữ, như tục thờ cúng tổ tiên, ông bà và những người có công; những quan niệm nhân sinh quan, vũ trụ quan... Rõ ràng ngoài những những công năng sử dụng của từng loại công cụ nó còn chứa đựng đáng kể những giá trị văn hóa quý báu của một dân tộc cần phải giữ gìn bảo lưu.

Tài liệu tham khảo

1. Ban Chỉ đạo Tổng điều tra dân số Trung ương (2001), *Tổng điều tra dân số và nhà ở Việt Nam 1999*, Nxb Thống kê, Hà Nội.
2. Benedict, P. K (1942) *Thai, Kadai and Indonesia, a new alignment in Southeastern Asia*, *American Anthropologist*, N. 4 (Bản dịch tiếng Việt) Trung tâm thông tin - tư liệu thư viện, Viện Ngôn ngữ học).
3. Đỗ Hữu Châu (1996), *Từ vựng ngữ nghĩa tiếng Việt*, Nxb Đại học Quốc gia Hà Nội.
4. Nguyễn Thiện Giáp (1996), *Từ và nhận diện từ tiếng Việt*, Nxb Giáo dục, Hà Nội.
5. Lê Quang Thiêm (2004), *Nghiên cứu đối chiếu các ngôn ngữ*, Nxb Đại học Quốc gia, Hà Nội
6. Nguyễn Đức Tồn (2008), *Đặc trưng văn hóa - dân tộc của ngôn ngữ và tư duy*, Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội.
7. Lê Văn Trường (2004), *Từ nghề nghiệp nghề gốm Quế*, Những vấn đề ngôn ngữ học, Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội.
8. Viện Ngôn ngữ học (1972), *Tìm hiểu ngôn ngữ các dân tộc thiểu số ở Việt Nam*, Hà Nội.
9. Tạ Văn Thông (1998) “*Phương thức láy trong tiếng Koro*”, trong : Từ láy – những vấn đề còn bỏ ngỏ, Nxb KHXH, Hà Nội.

(Ban Biên tập nhận bài ngày 13-08-2011)